

ADATOK A PULYKA KOLUMBUSZ ELŐTTI EURÓPAI ELŐFORDULÁSÁHOZ

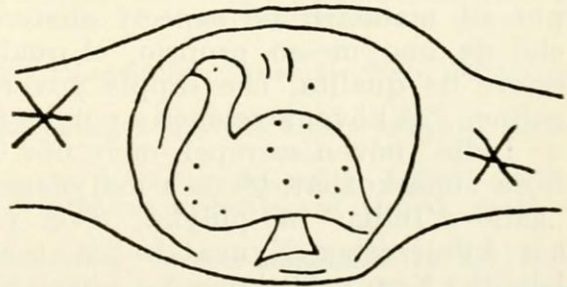
Bökönyi Sándor és Jánossy Dénes

A pulyka (*Meleagris gallopavo*) L. az egyetlen amerikai eredetű házimadarunk. Legkorábbi háziásításának időpontja nem ismeretes, az Amerikát felfedező spanyolok mindenestre már domesztikált állapotban találták. Európába való bekerülésének időpontját a legtöbb szerző a XVI. sz. elejére teszi, így pl. GANDERT (1953) szerint 1523 után jutott be Dél-Európába, majd innen Németországba. Ezzel szemben HANKÓ (1936) szerint már a XV. sz. végén bekerültek Európába, elsősorban Spanyolországba és általában a Földközi-tenger mellékére, majd a Közel-Keletre, ahonnan a törökök révén jutott el Magyarországra is.

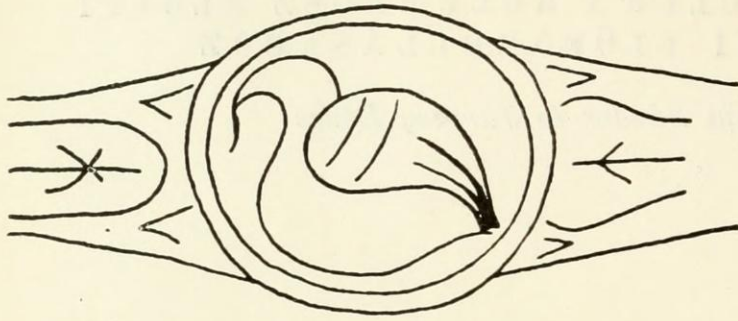
Az Európába való bekerülés időpontjának a XV. sz. végére, ill. a XVI. sz. elejére való helyezésével kapcsolatban már korábban több szerzőben kétségek merültek fel. Így pl. HENNIG (1940) szerint kétségtelen pulykaábrázolást vélt felismerni a schleswigi dóm 1280 körüli keltezésű állatfrizén. HENNIG adatát azonban STRESEMANN (1940 és 1941) megcáfolta, bebizonyítván, hogy a kérdéses pulykakat a freskót restauráló festő festette oda. HENNIG adatánál jóval érdekesebb KÜENZI közlése (1939), mely szerint ő Svájból a schwaniburgi várromból (XIII. szd. vége) egy tarsometatarsusból határozta meg a pulykát, melynek előfordulását rejtélyesnek tartja. KÜENZI adatát WÜRGLER (1956) is átvette és a pulykát a svájci középkori gerinces fauna tagjaként sorolja fel.

Jelen dolgozatunk keretében nem óhajtunk ebbe a problémakörbe mélyebben belemenni, csupán a pulykának Amerika felfedezése előtti európai előfordulásával kapcsolatban kívánunk néhány további adatot felhozni. Adataink közül három ábrázolás alapján, egy csontlelet alapján, egy pedig okleveles adat révén mutatja ki a pulykát az Amerika felfedezése előtti Európából.

A X—XII. sz.-i alföldi temetőink sírjainak régészeti mellékletei között eléggé gyakoriak a pecsétgyűrűk. Az ilyen pecsétgyűrűkön látható ábrázolásokon gyakran szerepelnek madarak, ezek közül három esetben olyan madár, melyet nagy valószínűséggel pulykának tarthatunk. Ilyen pecsétgyűrű került elő a szentes-szentlászlói temető 85. sírjából (SZÉLL M. 1941), a tápé-malajdoki B temető 5. sírjából (SZÉLL M. 1943) és a tápémalajdoki temető 25. sírjából (ÉRY K. *kézirat*). Ezek az ábrázolások meglehetősen egyöntetűek, eléggé primitívek, de jól mutatják a pulyka jellegzetes

21. ábra. Pecsétgyűrű, Szentes-Szentlászló
Fig. 21. Seal-ring from Szentes-Szentlászló.

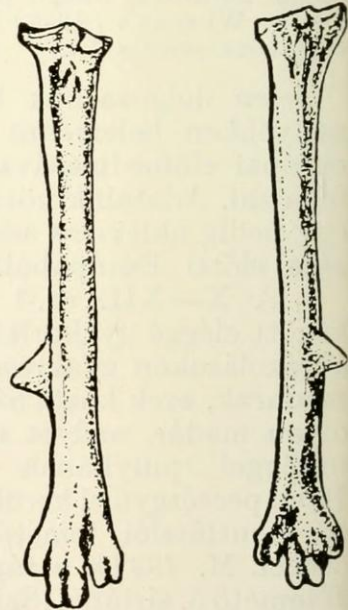
22. ábra. Pecsétgyűrű, Tápé-Malajdok B.
Fig. 22. Seal-ring from Tápé Malajdok B.

datálható kerámiaanyag határozza meg. Az előkerült tarsometatarsus jó megtartási állapotú (csupán a proximalis epiphysise sérült kevésbé meg), színe barnássárga, színében és anyagában megegyezik a lelőhely hasonló korú csontjaival (BÖKÖNYI 1957). Epiphysis-diaphysis-határán az elesontosodás befejeződött, tehát kifejlett állatból való. Hossza 128 mm.

Ugyancsak a pulyka KOLUMBUSZ előtti európai előfordulására mutat egy igen érdekes írásos adat is. CsÁNKI D. (1883) írja, hogy MÁTYÁS király uralkodásának végén (1490-ben halt meg) meg akarta honosítani Magyarországon a pulykát. E célból 1490-ben megkérte MAFFEOT, a milánói herceg magyarországi követét, hogy számára a hercegtől pulykákat és hozzájuk értő embert szerezzen. Úgy látszik azonban, hogy abban az évben még nem küldte el a herceg a kért pulykákat, mert a herceg budai követének 1490 márciusában írt levele (NAGY I.—NYÁRY A. 1877) szerint a király már sürgette a tél miatt eddig el nem küldött pulykákat és a gondozásukhoz értő embert. A követ levelének idevonatkozó része így hangzik: „Ho excusato la Excellentia Vostra appresso questo Signore Re non haverli fin qua potuto mandare le galine de Indie, ne lo Bacho marmoreo per la importunita de lo invero. La Maesta Sua e rimasta satisfacta del passato, ma prega la Excellentia Vostra, che non differisca piu ad mandarli ne aspecti altra opportunita, che de uno messo proprio, el quale messo vole essere de qualita, che sappia governare le dicte galine...” A követ levelében a pulyka tehát „galine de Indie” néven szerepel, mely név csakis erre a fajra vonatkozhat, lévén a mai olasz nyelvben is „gallo d’India” a pulyka neve. (India mindkét kifejezésben Nyugat-Indiát, tehát Amerikát jelenti.) Nem vonatkozhat a követ levelében szereplő név a valóban Indiából származó házi tyúkra, mert egyrészt azt Mátyás idejében nem kellett Magyarországon meghonosítani, mivel

fejalkatát és esőrlebe-nyét.

Osteológiai alapon a budai várpalota ásatásának anyagából határozható meg a pulyka. Itt egy XIV. sz.-i rétegből (NUP 2. R. 585—995/0,76—1,91 m) került elő egy tarsometatarsus. A réteg, amelyből az említett csont előkerült, zavartalan, korát pontosan

23. ábra. Pulyka tarsometatarsusa a budai várpalotából

Fig. 23. Tarsometatarsus of Turkey from the royal palace of Budapest

akkortájt már szélesen elterjedt volt hazánkban, másrészt pedig azért sem, mert a házi tyúk nevében „India” neve már akkor sem szerepelt, mikor Európában még elég frissen bekerült állatnak számított, hanem inkább a házi tyúk fő elterjesztőinek, a perzsáknak a nevét használják a tyúk mellékneveként. Így pl. ARISTOPHANES „perzsa madár”-nak nevezi a tyúkot (GANDERT 1953). Úgy látszik egyébként, hogy a pulyka első magyar nevét is az olaszból fordítják, mert 1603-ban gróf THURZÓ SZANISZLÓ egyik ebédjének étlapján „indiai tik” néven szerepel (RADVÁNSZKY 1893), HANKÓ pedig ugyanilyen néven ismeri XV. sz. végi és XVI. sz. eleji oklevelekből.

Tehát — mint fentebb láttuk — a pulyka Amerikából való bekerülésének időpontja a fenti adatok alapján bizonyos módosításra szorul. Mivel már a KOLUMBUSZ előtti időből kimutatható Európából a pulyka, azt kell feltételeznünk, hogy valamilyen úton-módon már korábban bekerülhetett. Ennek feltételezésére HANKÓ adatait is feljogosítanak. HANKÓ ezt írja: „... a pulykát hamarosan áthozták onnan (ti. Amerikából) Európába. Itt legelőször Spanyolországban meg a Földközi-tenger partvidékén tenyésztették. Innen átterjedt a tenyésztése a keletre, ahonnan aztán indiai tyúk neve alatt jutott el mihozzánk is a törökök révén és a XV. század végén, a XVI. század elején már gyakran szerepel régi leveleinkben.” Ezzel kapcsolatban azt kell higgyük, hogy az Amerika felfedezése és a XV. sz. vége között eltelt 8 év (feltéve, hogy KOLUMBUSZ első útja után rögtön bekerült Európába a pulyka) túl rövid idő ahhoz, hogy egy új háziállatfaj ilyen szélesen elterjedjen, tehát a pulyka XV. sz. végi említése okvetlenül korábbi behozatalra utal. Legdöntőbb bizonyíték azonban a MÁTYÁS udvarában tartózkodó milánói követ itt említett levele, melyet kétségtől még Mátyás életében írt, a király pedig két évvel Amerika felfedezése előtt halt meg.

Irodalom

- Bökönyi S.*: A budai várpalota ásatásának állatesontanyaga. (XIII—XVII. sz.) Budapest Régiségei. Sajtó alatt.
- Csánki D.*: Mátyás udvara. Századok. XVII (1883).
- Éry K.*: A szentes—szentlászlói koraközépkori temető. Kéziratban. 1955.
- Gandert, O.—F.*: Zur Abstammungs- und Kulturgeschichte des Hausgeflügels, insbesondere des Haushuhnes. Wiss. Abh. d. Deutsch. Akad. d. Landwirtsch. zu Berlin. 6/I (1953).
- Hankó B.*: A magyar baromfi eredete és gazdasági jelentősége. Debr. Szemle. 1936. 2.
- Hennig, R.*: Eine rätselhafte Tier—Darstellung im Dom von Schleswig. Natur u. Volk. 70. (1940).
- Küenzi, W.*: Tierreste aus Grabungen des Historischen Museums Bern 1935—38. Mitt. d. naturf. Ges. Bern. 1939.
- Nagy I.—Nyáry A.*: Magyar diplomaciai emlékek Mátyás király korából. Budapest, 1877.
- Radvánszky B.*: Gróf Thurzó Szaniszló lakomái 1603-ban. Századok. XXVII (1893).
- Stresemann, E.*: Die „vor-columbischen” Truthähne in Schleswig. Ornith. Monatsber. 48. 5. (1940).
- Stresemann, E.*: Der Fall der Schleswiger Truthähne. Ornith. Monatsber. 49. 2. (1941).
- Szell M.*: XI. századi temetők Szentes környékén. (Les cimetières du XIème siècle aux environs de Szentes.) Folia Arch. III—IV (1941).
- Szell M.*: Elpusztult falvak, X—XVII. századbéli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. (Vernichtete Dörfer und Funde aus den X—XVII Jahrhunderten in Kom. Csongrád.) Dolgozatok (Szeged). XIX (1943).

Data about the Occurrence of the Turkey in Europe before the time of Coloumbus

by S. Bökönyi and D. Jánossy

The Turkey (*Meleagris gallopavo* L.) is our only domesticated bird of American origin. The earliest date of its domestication is not known; the Spanish explorers of America have, at any rate, found it already in a domesticated state there. The date of its importation to Europe has been put by most authors to the beginning of the XVI-th century, so e. g. according to GANDERT (1953) it arrived to Southern Europe after 1523 and from there to Germany. In opposition to this HANKÓ (1936) affirms that they arrived to Europe already at the end of the XV-th century, first to Spain and in general to the shores of the Mediterranean Sea, then to the Near East, from where the Turks brought it to Hungary.

As for putting the date of their arrival to Europe to the end of the XV-th, respectively the beginning of the XVI-th century, several authors have for some time already raised doubts about the accuracy of this date. So for instance according to HENNIG (1940), he thought to have recognized, without any doubt, the image of a Turkey on the animal-friezed of the Dome of Schleswig, dated about 1280. But this date of HENNIG has been refuted by STRESEMANN (1946 and 1941), who proved that the Turkeys in question had been painted there by the restorer of these frescoes. Much more interesting than HENNIG'S is the communication of KÜENZI (1939) according to which he determines the Turkey from a tarsometatarsus found in the ruins of the Castle of Schwaniburg, Switzerland (end of XIII-th century), the occurrence of which he considers mysterious. The datum of KÜENZI was adopted by WÜRGLER (1956) too, who registers the Turkey amongst the vertebrate fauna of Mediaeval Switzerland.

We do not wish, in the frame of our present paper, to enter deeper into these problems; we just want to register a few further data concerning the European occurrence of the Turkey, previously to the discovery of America. Amongst our data proving the occurrence of the Turkey in Europe previously to the discovery of America, three are based on images, one on an osteological found and one on an evidence from a document.

Amongst the archaeological annexes of the graves of the X-th — XIII-th century of the Great Hungarian Plain, the signet-rings are fairly frequent. On the images found on these rings we frequently find effigies of birds, of which, in three cases, the bird may be taken, with great probability, for a Turkey. Such a signet-ring came from the grave Nr. 85 of the cemetery of Szentcsanak (SZÉLL M., 1941) (figure 24), from the grave Nr. 5 of the cemetery B of Tápé-malajdok (SZÉLL M., 1943) (figure 25) and from the grave Nr. 25 of Tápé-malajdok (ÉRY K., manuscript). These images are fairly conform, rather primitive, but they show the characteristic form of the head of the Turkey and the piece of bare skin well, that is hanging down beside the bill.

On osteological base the Turkey may be determined from the excavation of the Royal Castle of Buda. Here a tarsometatarsus (figure 26) came from a stratum of the XIV-th century (NUP 2. R. 585—995/0,76—1,91 m). The stratum, from which this bone came, is undisturbed and its age is defined by the ceramic material having an exactly definable date. The found tarsometatarsus is in a well-conserved state (it is only its proximalis epiphysis which shows a slight lesion) its colour is brownish-yellow and concerning its colour and material it is conform with the other bones of the same age and of the same locality (BÖKÖNYI, 1957). On the limit of Epiphysis-diaphysis the osteization is completed, so it is from a developed animal. Its length is 128 mm.

Another very interesting written evidence attests the pre-columbian occurrence of the Turkey in Europe. D. CSÁNKI (1883) writes, that at the end of his reign King MATHIAS (died 1490) wanted to acclimatize the Turkey in Hungary. With this aim in view he asked in 1490 MAFFEO, envoy of the Duke of Milano in Hungary, that he should get for him, from the Duke, Turkeys and a man who knows how to handle them. It seems, however, that the Duke did not send the Turkeys that year, because according to the letter of the envoy, written to the Duke in March 1490 (I. NAGY—A. NYÁRV, 1877) the King had urged the Turkeys and the expert, who — owing to the winter — had not been sent yet. The relative part of the envoy's letter runs as follows:

„Ho excusato la Excellentia Vostra appresso questo Signore Re non haverli fin qua potuto mandare le galine de Indie, ne lo Bacho marmoreo per la importunita de lo inverno. La Maesta Sua e rimasta satisfacta del passato, ma prega la Excellentia Vostra, che non differisca più ad mandarli ne aspecti altra opportunita, che de uno messo proprio, el quale messo vole essere de qualita, che sappia governare le dicte galine . . .”

So in the letter of the envoy the Turkey is mentioned as „galine de Indie”, which can mean only this species, as in the actual Italian language the name of the Turkey is also „gallo d’India”. (India means in both expressions Western-India, that means America.) The name in the envoy’s letter cannot refer to the House-Poultry, really of Indian Origin, partly because this had not to be acclimatized in the times of King MATHIAS, as it was then already widely spread in Hungary, and partly because the name of India played no role in the name of the Poultry, not even when it was freshly imported to Europe; as an adjective of the Hen the name of Persia was used then, as the Persians were the principal propagators of the Poultry. So for instance ARISTOPHANES calls the Hen „Persian bird” (GANDERT, 1953). Besides, it seems that the first Hungarian name of the Turkey was translated from Italian, as on the Menu-card of one of the dinners of Count STANISLAS THURZÓ (1603) it is mentioned as „Indian Hen” (RADVÁNSZKY, 1893), and HANKÓ knows it under the same name from the diplomes of the end of the XV-th and the beginning of the XVI-th century.

So — as we have seen above — the date of the importation of the Turkey from America has, on base of the above data, to suffer some alterations. As the Turkey can be traced in Europe in the times before *Colombus*, we must suppose, that it has been imported by some other ways, before that date. HANKÓ’s data also support this supposition. HANKÓ writes: „. . . the Turkey has been soon imported from there (i. e. America) to Europe. Here it was first bred in Spain and on the shores of the Mediterranean Sea. From here its breeding spread to the East, from where it came to us, by the Turks, towards the end of the XV-th century; at the beginning of the XVI-th century we already frequently find it mentioned in our old letters.” In connection with this we have to believe that the 8 years between the discovery of America and the end of the XV-th century — supposing that the Turkey came to Europe immediately after the first journey of COLUMBUS — was too short a time for the wide spreading of a new species of a domestic animal, consequently the mentioning of the Turkey from the end of the XV-th century points at any rate to an earlier import. But the most decisive proof is the quoted letter of the envoy at King MATHIAS’ court, which he wrote undoubtedly during the lifetime of the King, and the King died two years before the discovery of America.
